

ASİMETRİK BİLGİ - İKTİDAR VE KURUMSAL DÜZENLEME ÜZERİNE

Prof.Dr. Salih ŞİMŞEK*
Arş.Gör. Adem KARAKAŞ**

Giriş

İktisat teorisi incelenirken çoğunlukla üreticilerin ve tüketicilerin tercihlerinde diğer faktörlerin sabit olduğu varsayımıyla yapılan statik analizlere yer verilmektedir. Ekonomik birimlerin tam rekabet piyasası şartlarında hareket ettikleri varsayımıyla gerçekleştirilen teorilerde 'tam bilgi' sahibi olunması önemli bir faktördür. Ancak, piyasalarda istisnai durumlar haricinde tam bilgi sahibi olunması mümkün değildir. Bu durumda ideal piyasa yapısının bozulması kaçınılmaz olmaktadır. Diğer yandan, sahip olunan bilginin aynı bilgiye sahip olmayan kişiler tarafından algılanmasında meydana gelen güçlükler, bilgi sahibi olanlarla olmayanlar arasında bir iktidar sorununa yol açmaktadır ki bu sorun asimetrik bilginin iki temel yaklaşımı olan tersi seçim ve ahlaki tehlikenin temelinde yer almaktadır. Bu bağlamda, piyasanın yapısını bozan ve ekonomik taraflardan birinin diğerine oranla daha fazla bilgiye sahip olması anlamına gelen 'asimetrik bilgi' sorunu, bunun piyasa üzerindeki etkileri ve sorunların çözümüne yönelik çabalar çalışmanın temasını oluşturmaktadır.

1. Asimetrik Bilgi Teorisi

Asimetrik bilgi, piyasalarda bazı ekonomik birimlerin diğerlerine göre daha fazla bilgiye sahip olmasıdır. Farklı ortamlar ve iş çevreleri bilgi simetrisinin optimal gerçekleşmesini engellemekte, bilgiye ulaşma imkanı fazla olanlar ile bilgiye ulaşma imkanı kısıtlı olanlar arasında bilgi simetrisi bozulmaktadır. Farklı piyasalar için farklı oranlarda olan bu ayrışma sonucu, taraflardan biri diğerine üstünlük sağlamaktadır. Akerlof'un bahsettiği (1970:488-500) ikinci el oto piyasası ve sigorta piyasasının yanı sıra finans, gayrimenkul, müzayede ya da daha genel anlamda ticarete konu olan her faaliyette asimetrik bilgi ve bunun etkilerinin gözlemlenmesi mümkündür.

J. Stiglitz ve M. Spence ile birlikte 2001 yılında Nobel Ekonomi ödülünü paylaşan G.A. Akerlof'un 1970 yılında yayınladığı "The Market for Lemons: Quality, Uncertainty and Market Mechanism" başlıklı makalesi ile literatüre giren teori, aslında bilinen bir olgunun sistematik biçimde ele alınmasıdır. Akerlof'un teorisi, P. Krugman tarafından şu ilginç cümlelerle yorumlanmıştır (Krugman, 2002:210);

"Bir kez işittikten sonra sanki onu eskiden beri biliyormuşsunuz gibi hissettiğiniz etkileyici şarkılar yazabilen bir halk müziği bestecisi olduğunu duymuştum. Aynı geleneğe sahip iktisatçılar da bulunmaktadır. Bunlar, çok temel ve aynı zamanda çok

*Sakarya Üniversitesi İİBF.

**Sakarya Üniversitesi İİBF.

basit, bir kez duyduğunuzda onları anlamadığımızı inanmamızın zor olduğu fikirleri sahiplenmeyi başarabilirler. George A. Akerlof bu yeteneğe sahiptir".

Ancak, öncelikle bilgi (knowledge) ve enformasyon (information) arasındaki farka dikkat etmek gerekmektedir. Enformasyon, bir süreç ya da aktiviteyi, bilgi ise zihnin bir durumunu belirtmek için kullanılır. Bilgi, bilen kişi ile bilinen şey (obje) arasındaki ilişkiyi göstermekte ve yalnızca bilen kişinin zihninde meydana gelmektedir. Enformasyon ise bilginin aksine öznenen ayrılarak çeşitli şekillerde var olabilir. Örneğin, kodlanabilir, saklanabilir ve aktarılabilir. Böylece, enformasyon bilgiyi içermekte ancak bilgi enformasyonu içermemektedir (Keller and Tergan, 2005:5). Çalışmada genel anlamda enformasyon kullanılacaktır.

Akerlof'un çalışması temelde kalite ve belirsizliği ilişkilendirmekte, dürüst olmanın iktisadi maliyetinin belirlenmesine bir çerçeve oluşturmaktadır. Farklı kalitedeki malların varlığı ve farklı bilgi akışı -enformasyon- piyasalarda önemli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Akerlof, 1970:488-500).

Esasen asimetrik bilgi sorunu piyasaların tamamında söz konusu olabilmektedir. Kanserojen madde içeren bir oyuncak satın alan bir çocuk ile oyuncakçı arasındaki bilgi asimetrisi sorunu limon bir araba satın alan yetişkinle araba satıcısı arasındaki ilişkiden farklı değildir. Her iki enformasyon sorunu olan tersi seçim (adverse selection) ve ahlaki tehlike (moral hazard) bu ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. Bir kalem satıcısı ile kalemi alan kişi arasındaki kalite ve fiyat konusunda asimetrik bilgi sorunu, kalem üreticisi ile kalem satıcısı arasındaki ilişkide de söz konusu olmaktadır ki bu da çift yönlü ve aşamalı asimetrik bilgi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Nihayetinde, herhangi bir malın üreticisi ile tüketicileri arasında kademeli bir asimetrik bilgi ortaya çıkmaktadır. Bu durum en açık şekliyle bankacılık mevduat sisteminde görülmektedir. Çünkü, bu sistemde taraflar bankalar, mevduat sahipleri, denetimciler ve politikacıardan oluşan çok taraflı bir temsil sistemidir. Bu çok taraflı sözleşmede nihai risk alıcı ve nihai maliyet üstlenici ile nihai fayda sağlayıcılar değişebilmektedir (Müslümov ve Aras; 2003:237-252)

Akerlof'un çalışmasında bahse konu olan ikinci el araba (limon) alım-satımı ve sigorta poliçesi örneklerinde asimetrik bilgi güven (trust) temelinde ele alınmaktadır (Akerlof, 1970:488-500). Bu konuyu detaylandırmadan önce iki temel konunun, tersi seçim ve ahlaki tehlike konusunun açıklanmasında yarar vardır.

Tersi seçim sorunu, taraflar arasında herhangi bir ticari işlem -sözleşme- yapılmadan ortaya çıkmaktadır. Gizli bilgiden (hidden information) kaynaklanan bir soruna Akerlof, ikinci el araç piyasası örneği ile oldukça açıklayıcı bir yaklaşım getirmiştir. Alıcının araç kalitesi ve fiyatı hakkındaki tahmini davranışı toplumda genellenecek ve kalite sinyali olarak alınacaktır. Yüksek fiyatlar iyi kalite sinyali olarak, düşük fiyatla da kötü kalite sinyali olarak algılanacaktır (Akerlof, 1970:488-500).

Eldeki kesin olmayan bilgilere dayanarak yapılan tahmini kalite sinyali piyasanın işleyişini bozan bir faktördür. Bu durumda, düşük kalite sinyali nedeni ile yüksek kaliteli araçlar piyasadan çekildiğinde göz ardı edilemeyecek bir piyasa etkisizliği ortaya çıkacaktır. Diğer yandan, zorunluluk sonucu yüksek kaliteli bir aracın düşük kalite sinyali nedeni ile ucuza satılması da bir piyasa etkisizliğidir.

Tersi seçim ve ahlaki tehlikenin piyasa etkinliğini bozması ve enformasyon sorunu esasen asimetrik bilginin temel yapıtaşlarını oluşturur (Mishkin and Strahan, 1999:3).

Ahlaki tehlike, tersi seçimden farklıdır. Ahlaki tehlike sorunu sözleşme sonrası ortaya çıkar ve saklı faaliyetten (hidden action) kaynaklanır. Saklı faaliyet, ekonomik ilişkide bir tarafın faaliyetinin diğeri tarafından gözlemlenememesi durumudur ki tersi seçimden ikinci bir farkı temel toplumsal etik sorununu tümüyle yansıtır. Varian (1996:630-639)'ın da belirttiği gibi bir araç sahibinin aracını sigorta ettirmeden önceki kullanışı ile sigorta sonrası kullanımı sonrasında ciddi bir değişim söz konusu olmaktadır. Bu durum, sağlık sigortasında da geçerli olup sağlık sigortası öncesinde hastane ile fazla irtibatı olmayan kişinin sağlık sigortası güvencesi sonrasında daha sık muayene olmak istemesi ve daha sık ilaç kullanması söz konusu olacaktır (Müslümov ve Aras, 2003:237-252). Örneklerin çoğaltılması mümkündür.

Her iki asimetrik bilgi sorunu aslında bilginin gücünün sınırlarını da ifade etmektedir. Bilgi sadece üretilmek, elde edilmek ve uzmanlaşmakla kalmamakta, fakat denetlenmekte, ayıklanmakta ve paylaşılmaktadır. Bu paylaşım arasında meydana gelen dengesizlikler daima simetrik olmamaktadır. İşte bilgi asimetrisindeki denetlemelerin belirli kısıtlar altında kalması, her iki asimetrik bilgi sorununun da kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir oyuncak üreticisinin ürettiği kanserojen madde içeren oyuncağı satıcısı ile bu oyuncağın alıcısı arasında tam ve net bilgi asimetrisi söz konusudur. Oyuncak üreticisi firma, bu oyuncak üzerinde tam bilgi sahibidir. Dolayısıyla, sağlığa zararlı madde içerdiğini bildiği oyuncağı müşterisine satacaktır. Burada bir tersi seçim söz konusudur ki taraflar arasında herhangi bir alım-satım faaliyeti yapılmadan önce satıcı lehine gizli bilgi söz konusudur. Zaten bu bilgi, taraflar arasında oyuncak kalitesi açısından satıcı lehine ticari faaliyetin gerçekleşmesine neden olmuştur. Burada bir kaç önemli noktaya dikkat edilmesi gerekmektedir; ilki, bir çocuğun ya da ailesinin kalitesini önceden bilemeyeceği oyuncağı, kaliteli oyuncak fiyatına alması veya kanserojen madde içeren oyuncağı zararlı olduğunu bilmeden alması alıcı taraf için bir tersi seçimdir. İkinci olarak, satıcının zararını bildiği ya da ucuz olması gereken bir oyuncağı pahalıya satmasıdır ki satıcı açısından etik dışı bir hareket olup ahlaki tehlike içermektedir. Üçüncü bir nokta, alıcının hakikaten kaliteli olan bir oyuncağı, olması gereken değerden satın alıp, garantili olduğunu bildiği için daha çabuk yıpratması sonucu ortaya çıkan bir ahlaki tehlikenin varlığıdır.

Genel bir toplama yapacak olursak, herhangi bir tersi seçim ve ahlaki tehlike olgusu piyasanın işleyişini sekteye uğratacaktır. Böylesi bir durumda ortaya çıkabilecek olası sonuçlar şunlar olabilir;

- İyi firmalar, limonlar tarafından piyasadan dışlanacak ve piyasa limonların hakimiyetine bırakılacaktır
- Fiyatların kalite sinyali olarak algılanması nedeniyle iyi firmalar ile limonlar arasında kesin ve net bir ayırım oluşarak piyasa bölünecektir. Bu, ayrıca iyi firmanın tayinlama yapması anlamına da gelmektedir
- Kurumsal düzenlemelerin yapılması zorunlu hale gelecektir.

2. Asimetrik Bilgi Rantı

Ticari faaliyete konu olan bir mal veya hizmet üzerinde taraflardan birinin diğerine karşı olan bilgi üstünlüğü ve uzmanlık sahibi olması sonucu elde edilen maddi-manevi kazanç asimetrik bilgi rantı olarak adlandırılabilir. Modernite, insan ilişkilerinde ve daha özelden bireylerin ekonomik etkileşimlerinde mal ve hizmet üretim ve tüketimlerine ilişkin bir uzmanlaşma sonucunu getirmiştir. Bir iş bölümü uzmanlaşma sonucu olarak gittikçe spesifik hale gelen yaşamsal araç-gereç ve hizmetlerin kullanımından başlayarak bilgiye dayalı faaliyetlerin daha asimetrik hale gelmesine yol açmıştır (Bauman, 2004:18-20). Bireyin, bir doktordan almış olduğu sağlık hizmetini sorgulaması ya da bir avukattan almış olduğu hukuki bir hizmetin kalitesini sorgulaması derinlemesine gerçekleşemez. Almış olduğu hizmetin sonucunda sadece memnuniyet veya memnunsuzluk hissi yaşanır ve devamı getirilmez. Bu, bireyin almış olduğu hizmet alanındaki bilgi yetersizliği ve kendine hizmet sunan uzmana karşı net bir bilgi asimetrisinden kaynaklanır.

Bilginin iktidarının oluşturulması için başkalarının sahip olmadıkları belli bilgilerin elde edilmesi gerekmektedir. İktidar bilgiye gereksinim duymaktadır ve bu bilgi birikim ve farklılığı, bilen kişinin diğerleri üzerinde meşru üstünlük elde etmesini sağlar. Sonuçta bilgiye sahip olmak genel anlamda bir iktidardır (Bauman, 1996:62).

Tüketici açısından, bir tersi seçim sonucu olarak bilgi birikim ve deneyime sahip olmayan doktorun tercih edilmesi refah kaybına yol açmaktadır. İşin ilginç noktası da hizmet alınan sektörün sorgulanamamasıdır. Hiç bir sıradan hasta, kendisine sağlık hizmeti veren doktorun bilgisini sorgulama olanak ve yeteneğine sahip değildir. Bununla birlikte, aynı hasta için, aynı konuda uzmanlaşmış bir hekim, diğer hekimin söylediğinden çok daha farklı bir teşhis koymuş olsa bile, hasta-hekim arasındaki o anın psiko-sosyolojik analizi bilinemeyeceği için herhangi bir sağlıklı eleştiri veya karşılaştırma yapılamaz.

Modernite, Smith'in ortaya attığı iş bölümü ve uzmanlaşma teorisi sürecinin çığınca yaşandığı bir dönem olarak sahnede yer almaktadır. Modern bilgi çağında bilgi,

bir iktidar kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır ve objenin, etken kişi tarafından edilgen üzerinde sınırsızca ve engellenemez iktidarına yol açmaktadır. İktidar ve bilgi birbirlerini dolaysız olarak içermektedir (West, 1998). Deprem konusunda bilgisi yetersiz olan kişilerin, deprem sonrası alenen deprem uzmanlarının denetimi altına girmesinden, ekonomi-finans analizcilerinin yorumlarıyla hareket etmek zorunda kalan yatırımcıya kadar hayatın hemen tüm alanlarında benzer örneklerden bahsedilmesi mümkündür. Sonuçta, bilgi gücü veya tekeline sahip olan birey ya da kurumların "öteki" üzerinde tasarruf hakkını elde etmesi ve bilgi simetrisinin gittikçe azalması, taraflardan birinin diğeri üzerinde maddi-manevi iktidar gücüne sahip olması sonucunun vuku bulmasına neden olmaktadır (Man ve Balcı, 2006). Bu kazanımların, genel olarak asimetric bilgi rantı olarak ifade edilmesi mümkündür.

3. Asimetric Bilgi Sorununu Azaltacak Olan Etkenler Üzerine

Asimetric bilginin daima var olacağı gibi kesin bir yargıya varmak, bir uzmanlık gerektirmeyecek kadar açık olmasına rağmen yine de temkinli davranıp genelleme yapılması daha gerçekçi olmaktadır. Bu bağlamda belirli kısıtlamalar getirmek suretiyle asimetric bilginin sınırlarının daraltılması mümkündür.

Ekonomik anlamda bireylerin bilgi tandanslı iktidarının sınırlandırılması ve belirli denetimlerin getirilmesi için belirli kurumsal yapılanmanın sağlanması olanaklıdır. Asimetric bilgi sorunu piyasanın kendi kendine bırakılması sonucunda dengeye gelmediği ve Braudel'in (1993:223) bahsettiği büyük veya küçük gediklerden biridir. Eğer piyasa aksaklığı konusunda belirli düzenlemeler gidilmez ise bunun sonucu anarşizme kadar gideceği gibi liberalizm ile arasında çok küçük bir geçiş süreci söz konusudur. Sonuçta liberalizmde devlet her şeyden önce birey eksenli düşünmelidir ve vatandaşların ekonomi alanındaki rekabete dayanan ve daima haksız rekabete dönüşebilme potansiyeline sahip işlevleri düzenleme görevini üstlenmelidir (Cantzen, 2000:26-34). Aksi takdirde düzensizlik, kargaşa ortamını tetikleyecektir. Biraz derinlemesine bakıldığında bilgi, katma değeri yüksek bir değerdir. Çok kolay ranta dönüşme özelliğine sahiptir. Sınırsızcasına kullanılmasının piyasanın etkinliğini azaltması mümkündür. İnsanların ihtiyaçlarını, başkalarını mağdur durumda bırakma pahasına karşılama bir sonraki aşamada mülkiyet hakkının elden alınmasına neden olacaktır ki bu olguya F. Bastiat (1997:5 "ilk basım 1850") mülkiyetin yağmalanması veya soygun süreci adını vermektedir.

Piyasada düzenleme işlevinin gerçekleşmesi asimetric bilgi sorununa önemli bir çözümdür. Ancak, çözümün çözümsüzlüğe dönüşmemesi ve bürokrasiye takılıp işlerliğin sekteye uğraması da korkulacak bir şeydir. Eğer, Mises'in anladığı anlamda bir bürokrasi oluşturacaksa bu durum asimetric bilgi sorunlarının sürmesini şiddetle istemek durumunda kalmamızı gerektirir. Zira Mises'e göre (2000:41) bürokrasi, kanun ve nizamlar vatandaşın haklarını ve hürriyetlerini güvence altına almak maksadıyla müracaat edilen bir mevki değildir. O, aynı zamanda iktidar mevkisinin devamlılığını

tatbik ettirilebilmesi için faydalanılan vasıtaadır. Bu durumda, piyasa aksaklığının giderilmesi için kurulması düşünülen veya kurulan kurumlar, etkinlikten ziyade etkinsizlik kaynağı olacaklardır.

Sonuç Yerine

Asimetrik bilgi, piyasa içerisinde hemen her an karşı karşıya kalınan bir durumdur. Eğer belirli bir çerçeve içerisinde -ki bu hukuksal çerçeveden başka bir şey değildir- tutulursa sorun olmaktan çıkarılabilir. Belirli kurumsal çerçeve içerisinde oluşturulan denetleme mekanizmaları, üst kurullar, dernekler, meslek odaları, ilgili yönergeler, mevzuatlar, sivil toplum örgütleri gibi regülasyona yönelik çabalar, asimetrik bilgi sorununu her iki açıdan da -tersi seçim ve ahlaki tehlike- minimize edecektir.

Asimetrik bilginin ortadan kaldırılması mümkün değildir. Olaya bu tür bir açıdan bakıldığında ikinci en iyi teori geçerlidir. Eğer tamamen ortadan kaldırılamayacaksa minimum seviyede tutmak tercih edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Akerlof, George A.; 1970, "The Market for Lemons: Quality, Uncertainty and the Market Mechanism," The Quarter journal of Economics, Vol.84, No:3, pp.488-500.
- Bastiat, Frederic, 1997 (1850), Hukuk, (Çev:Yıldıray Aslan), LDT Yayınları, Ankara.
- Bauman, Zygmunt; 1996, Yasa Koyucular ile Yorumcular, Metis Yayınları, (Çev: K.Atıkay), İstanbul.
- Bauman, Zygmunt; 2004, Sosyolojik Düşünmek, Ayrıntı Yayınları, 4.B, İstanbul.
- Braudel, Fernand; 1993, Piyasa ve Kapitalizm, Piyasa Düşmanı Kapitalizm, (Der: Mustafa Özel), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Cantzen, Rudolph; 2000, Daha Az Devlet Daha Az Toplum, (Çev: Veysel Atayman), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Keller, Tanja and Sigmar-Olaf Tergan; 2005, "Visualizing Knowledge and Information: An Introduction," LNCS:3426, Berlin, pp.1-23.
- Krugman, Paul; 2002, Politika Taşeronları: Azalan Beklentiler Çağında İktisadi Eğilimler ve Önemsizleşen Refah, (Çev:Neşenur Domaniç), Literatür Kitabevi, İstanbul.
- Man, Fuat ve Ali Balcı; 2006, "Postmodern Dönemde Modern Bir Pratik Olarak Sağlık," V. Uluslararası Bilgi Kongresi, Kocaeli.
- Mises, Ludwig Von; 2000, Bürokrasi (Çev:Feridun Ergin), Liberte Yayınları, Ankara.
- Mishkin, Frederic S. And Philip E. Strahan; "What Will Tecnology Do To Financial Structure?," NBER Working Paper, No:6892, www.nber.org/papers/w6892. (Erişim Tarihi: 16/11/2006).
- Müslümov, Alovzat ve Güler Aras; 2003, "Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri," II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, Kocaeli, s.237-252.
- Varian, Hal R.; 1996, Intermediate Microeconomics, 4th Ed., W.W. Norton & Company Inc., London, s.629-650.
- West, David; 1998, Kıta Avrupası Felsefesine Giriş, (Çev: A.Cevizci), Paradigma Yayınları, İstanbul.